

YENİDEN YAPILANMA SÜRECİNDE TARIS ÜZÜM TARIM SATIS KOOPERATIFLERİ BİRLİĞİ VE KOOPERATİF-ORTAK İLİSKİLERİ ÜZERİNE BİR ARASTIRMA

Osman Murat KOÇTÜRK

Necdet ÖZBİLGİN

Celal Bayar Üniversitesi, Alasehir MYO, Alasehir- Manisa.

ÖZET

Bu çalışmada amaç; TARIS Üzüm Tarım Satis Kooperatifleri Birliğinin faaliyetlerini yeniden yapılanma öncesi ve yapılanma sürecinde olmak üzere genel hatları ile ele almak ve bunun yanı sıra kooperatif-ortak ilişkilerindeki gelişmeleri ortaya koymaktır. Arastırma kota örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Yeniden yapılanma öncesinde ve sürecinde yürütülen çalışmalar sonucunda gerek kooperatif ortagi ve gerekse birim kooperatif ve bağlı iş yerlerindeki personel hareketlerinde çok önemli değişimler ortaya çıkmıştır. 1997/98 döneminde 27127 olan ortak sayısı 2001/02 dönemine göre 5373 kişi (% 20) azalarak 21754'e düşmüştür. Aynı dönemde personel sayısında da Üzüm Tarım Satis Kooperatifleri Birliğine bağlı işyeri ve birim kooperatiflerde % 47.7 oranında bir azalma meydana gelmiştir. Ortakların ürün taahhütlerinde bir azalmaya karşılık teslimat taahhüt oranlarında 2000 yılından sonra nispi bir artış meydana gelmiştir. Ortak-kooperatif ilişkileri değerlendirildiğinde ise; üreticilerin yaklaşık % 90'i kooperatife ortak olmalarında en önemli nedenin girdi temini ile ürünlerine alıcı garantisini bulma ve ürünlerini kolaylıkla satma olduğunu belirtmişlerdir. Buna karşılık; üreticilerin kooperatife ürün teslim ettiklerinde yapılan sermaye payı kesintisi hakkında yaklaşık % 39'unun herhangi bir fikri olmadığı belirlenmiştir. Kooperatife personel alımında, ortakların % 59'u Birlik Yönetim Kurulunun, % 14,7'si devletin, % 12,6'si da birim kooperatif müdürünün karar vermesini istemektedir. Ayrıca araştırma alanından elde edilen bulgular ortakların büyük bir çoğunluğunun gerek kooperatifçilikle ilgili gerekse de mesleki bir kursa katılmadıklarını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Üzüm Tarım Satis Kooperatifleri Birliği, yeniden yapılanma, kooperatif-ortak ilişkileri

A STUDY ON TARIS RAISINS AGRICULTURAL SALES COOPERATIVES UNION THAT IN CURRENTLY RESTRUCTURING PROCESS AND THE RELATIONS BETWEEN THE COOPERATIVES AND THE GROWER MEMBERS

ABSTRACT

The aim of this study is to examine activities of TARIS Raisins Agricultural Sales Cooperatives Union before and during restructuring process in general and to explore the developments on the relations between the cooperatives and the grower members. In collecting data quota sampling method was used in the research area. Before and during the restructuring process, there have been considerable changes both on the number of coop-members and on the number of people employed by the cooperatives and affiliated plants and warehouses. From 1997/98 to 2001/02 there has been a 20 % decline in the number of coop-members. In the same era, a 47.7 % reduction have occurred in the number of the staff and workers employed by the Union of Raisins Agricultural Sales Cooperatives and affiliated plants and warehouses. While there has been a decline in the product sale promise by the growers to the cooperatives, after the year 2000, there has been an increase in the ratio of the product consignments and promises relatively. In assessing the relations between the cooperatives and the grower members, nearly 90 % of the growers have declared that the most important reason for being a coop-member is to get access to the inputs they need and to have a stable market for their products. However, 39 % of the growers have stated that they have no idea on the deduction of capital share when they have delivered their products to the cooperatives. In employing personnel in the cooperatives, the growers prefer to do so by the Management Committee of the Union (59 %), State (14.7 %) and the Directors of the Local Cooperative Associations (12.6 %) respectively. Additionally, the findings show that the greater majority of the growers have not participated in a cooperation and/or professional course.

Key Words: The Union of Raisins Agricultural Sales Cooperatives, restructuring, cooperative-member relations

GİRİŞ

Tarım Satis Kooperatifleri ve Birliklerinde yapısal değişimi öngören 4572 sayılı yasa 16 Haziran 2000 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmiş ve dört yıllık yeniden yapılanma süreci aynı yıl sonunda yeniden yapılanma kurulunun (YYK) görev almasıyla başlamıştır. Yeni kanunun amacı Tarım Satis Kooperatifleri ve Birliklerine ilişkin hükümleri düzenlemek ve bu kuruluşların yeniden yapılanmasına yasal bir çerçeve oluşturarak, Tarım Satis Kooperatifleri ve Birliklerini etkin ve sürdürülebilir bir şekilde özerk ve mali yönden bağımsız kılmaktır (Resmi Gazete 16.06.2000, 4572 say. kanun-m. 1).

Ülkemizde uzun yıllardır bütçe açıklarına neden olduğu gerekçesi ile eleştirilen Tarım Satis Koopera-

tifleri Birlikleri yeni çıkan yasa ve YYK'nin görevi başlaması sonucunda özerklik açısından önemli gelişmeler kaydetmiştir. Tarım Satis Kooperatifleri ve Birliklerinin Sanayi ve Ticaret Bakanlığı ile olan organik baği gevsetilmiş ve kooperatifçilik uygulamalarında örneğin fiyat tespiti, personel atama ve işe son verme gibi uygulamalarda seçilmiş yönetim kurullarının etkinliği en üst seviyeye çıkarılmıştır.

Tarım Satis Kooperatifleri ve Birliklerinin yeniden yapılanmasına yönelik yaklaşımlar "demokratikleşme" ve "işlevsellik-verimlilik" şeklinde özetlenebilen iki temel alanı kapsamaktadır. Baska bir ifade ile, Tarım Satis Kooperatifleri Birliklerinin bugünkünden farklı bir yapıya kavuşturulması çabaları, onları hem temel kooperatifçilik ilkeleri ile uyumlu bir demokratik yapıya kavuşturucu, hem de kendilerinden beklenen

fonksiyonları sürekli değişen ekonomik koşullarda verimli bir şekilde yerine getirebilmelerini kolaylaştıran esnek, ama güçlü yönetsel mekanizmalarla donatıcı bir kooperatif kuruluşuna ulaşma hedefini gütmektedir (Oyan 1993).

Bu çerçevede Tarım Satis Kooperatifleri Birliklerinin en önemli konularından birisi de personel istihdamı konusudur. Bu konuda politik müdahalelerin çok fazla olması sonucu subjektif eleman alımı olduğu vurgulanarak, ÖSYM'nin düzenleyeceği bir sınavla objektif olarak personel istihdamının sağlanabileceği, bunun yanı sıra üst düzey yöneticilerinin de özel sektörde olduğu gibi seçilerek atanması gerekliliği ifade edilmiştir (Oyan 1996).

Tarım Satis Kooperatifleri ortaklarının yaklaşık yarısının aktif ortak olduğu, söz konusu ortakların da kooperatiflerini ürünlerini pazarlamada bir sigorta gibi gördükleri ve diğer tüccar ve mahalli pazarlama kanallarını da yaygın olarak kullandıkları ifade edilmektedir (Demirci 1991).

Arastırma alanında daha önce yapılan bir çalışmada çekirdeksiz kuru üzüm üreticilerinin aynı zamanda sofralık üzüm pazarlamak amacıyla da üretim faaliyetinde buldukları ve bunun için de TARIS benzeri bir örgütlenmenin gerekliliği üzerinde durulmuştur (Çoban ve ark. 2001).

Bu çalışmada amaç; TARIS Üzüm Tarım Satis Kooperatifleri Birliğinin faaliyetlerini yeniden yapılanma öncesi ve yapılanma sürecinde olmak üzere genel hatları ile ele almak ve bunun yanı sıra kooperatif-ortak ilişkilerindeki gelişmeleri ortaya koymaktır. Bu çerçevede; ortakların ürün taahhüt ve teslimat durumları, Birliğin ürün alimindeki payının değişimi, Birliğin personel istihdamındaki değişimler, ortakların kooperatife ortak olma nedenlerinin belirlenmesi, üreticilerin ortaklık payı hakkındaki düşünceleri, kooperatif personelinin atanması hakkındaki düşünceleri ve üreticiler açısından kooperatiflerin sorunlarının belirlenmesi amaçlanmıştır.

MATERYAL VE METOT

Arastırmanın ana materyalini TARIS Üzüm Tarım Satis Kooperatifleri Birliği faaliyet raporları ile kooperatif ortaklarından anket yöntemi ile toplanan veriler oluşturmaktadır.

Arastırma alanı olarak Üzüm Tarım Satis Kooperatifleri Birliğinin çalışma sahası olan İzmir, Manisa ve Denizli illeri seçilmiştir. Arastırma alanında 1999 yılına kadar 16 kooperatif bulunmakta iken iki kooperatifin diğer bir kooperatifle birleşmesi sonucu kooperatif sayısı 14'e düşmüştür, ancak üreticiler ile yapılan anketlerde 16 yerleşim birimi esas alınmıştır. Arastırmanın Üzüm Tarım Satis Kooperatifleri Birliğinin örgütlenme ve çalışma sahasının tümünü kapsaması önemli görüldüğünden örneğe giren üreticilerin seçiminde, her kooperatif bölgesinden altı üretici olmak üzere toplam 96 üretici ile görüşülmesi planlan-

rak kota örnekleme yöntemi uygulanmıştır (Çağlayan 1989). Bir anketin güvenilir bulunmaması nedeni ile değerlendirme 95 üretici üzerinden yapılmıştır. Verilerin değerlendirilmesinde, ortalamalar ve yüzde metodu kullanılmıştır.

ARASTIRMA SONUÇLARI VE TARTISMA

Ülkemiz ve özellikle Ege Bölgesinde önemli bir yeri olan çekirdeksiz kuru üzüm geleneksel ihracat ürünümüzün basında gelmektedir. Dünya toplam çekirdeksiz kuru üzüm üretiminin yarısından fazlası ABD ve Türkiye'de gerçekleşmektedir. Ege Bölgesinde 100 bine yakın üreticisi olan böylesine önemli bir ürünün üretimi, islenmesi ve pazarlaması hem üreticiler hem de ülke ekonomisi açısından büyük önem arz etmektedir (Koçtürk 1997).

Ege Bölgesi çekirdeksiz kuru üzüm üreticilerinin ilk kooperatifleşme hareketi 1931 yılında dünya ekonomik bunalımı esnasında Manisa ve ilçelerinde başlamıştır. 1937 yılında uygulamaya konulan 2834 sayılı kanun ile Ege Bölgesinde sekiz üzüm kooperatifi ile yedi incir kooperatifi tarafından İzmir Incir ve Üzüm Tarım Satis Kooperatifleri Birliği kurulmuştur. 1949 yılında, 2834 sayılı yasa ile Incir ve Üzüm Tarım Satis Kooperatifleri anasözleşmesine bağlı olarak, İzmir Pamuk ve ayrıca Zeytinyağı Tarım Satis Kooperatifleri Birlikleri kurulmuş, yönetimi kolaylaştırmak amacıyla ortak çalışma esasları kabul edilerek, "İzmir, Incir, Üzüm, Pamuk ve Zeytinyağı Tarım Satis Kooperatifleri Birlikleri" olusturulmuştur. Her biri ayrı tüzel kişiliğe sahip olan birlikler, kuruluş yıllarında birliğe destek olan bankalardan Tarım Bankası'nın (Ziraat) ilk hecesi ile, İS Bankası'nın ilk hecelerinin birleşmelerinden oluşan "TARIS" sözcüğünü ortak isim olarak kabul etmişlerdir. 1987 yılında Zeytin ürünü, Zeytinyağı Birliği çalışma alanına alınmış, aynı yıl Birliklerin unvanlarında bulunan "İzmir" kelimesi yerine "TARIS" kelimesi konularak, "TARIS, Incir, Üzüm, Pamuk, Zeytin ve Zeytinyağı Tarım Satis Kooperatifleri Birlikleri" unvanı alınmıştır (<http://www.taris.com.tr>).

Tarım Satis Kooperatifleri Birliklerinde yapısal ve köklü değişimler gerektiren 4572 sayılı yasa 16 Haziran 2000 yılında yürürlüğe girmiştir. Böylece yeni hazırlanan ana sözleşmelere Tarım Satis Kooperatifleri Birliklerinin uyumu için intibak genel kurulları yapılmış ve Türkiye Tarım Reformu Uygulama Projesi kapsamında, TARIS Üzüm Tarım Satis Kooperatifleri Birliğinin yeniden yapılandırma sürecine dahil olabilmesi, proje kapsamında sağlanan yardım ve desteklerden yararlanabilmesi ve buna ilişkin usul ve esasları düzenlemek amacıyla YYK tarafından hazırlanan protokol imzalanmıştır (Anonim 2002).

Yeniden yapılanma sürecinde ve öncesinde başlatılan TARIS'in daha etkin çalışmasına yönelik çalışmalar özellikle YYK'nun faaliyete geçmesi ile daha bir hız kazanmış ve gerek kooperatif ortagi ve gerekte birim kooperatif ve bağlı iş yerlerinde personel hare-

ketlerinde çok önemli değişimler ortaya çıkmıştır. TARIS Üzüm Tarım Satis Kooperatifleri Birliğinde ortak sayısında ve taahhüt-teslimat durumunda meydana gelen değişim Tablo 1'de gösterilmiştir (Anonim 2002).

Tablo 1: Yıllar İtibariyle Ortak Sayıları ile Taahhüt ve Teslimat Durumları

Is Yili	Ortak Sayisi	Ortak Taahhüdü (ton)	Ortak Teslimati (ton)	Teslim-Taahhüt Oranı (%)
1997/98	27 127	143 555	63 324	43,51
1998/99	25 424	147 242	75 171	51,05
1999/00	23 194	149 653	58 099	36,41
2000/01	23 194	110 259	75 911	59,54
2001/02	21 754	78 093	44 857	57,21

Tablo 1'in incelenmesi ile de anlaşılabileceği gibi 1997/98 döneminde 27127 olan ortak sayısı 2001/02 dönemine göre yaklaşık 5373 kişi (% 20) azalarak 21754'e düşmüştür. Bu azalmanın % 6'si 2000 yılından sonra gerçekleşmiştir. Ortak sayısında azalmanın nedeni olarak faal olmayan ortakların yeni ana sözleşmenin 16. maddesi uyarınca ortaklıktan çıkarılmaları ve faal ortak sayısını belirleme yönünde yönetimin kararlı davranması olduğu söylenebilir.

Ortaklar tarafından taahhüt edilen ürün miktarı 1997/98 is yılına göre 2001/02 is yılında % 45.6 azalmıştır. 2001/02 is yılında ise bir önceki yıla göre % 30.9, 2001/02 is yılında ise 1999/00 is yılına göre % 51'lik bir ürün taahhüdü azalması görülmüştür. Ancak ürün taahhütlerinde görülen bu azalmaya karşılık yeniden yapılandırma sürecinde teslimat taahhüt oranlarında 2000 yılından sonra nispi bir artış meydana gelmiştir.

Tablo 2: TARIS Üzüm Tarım Satis Kooperatifleri Birliğinin Çekirdeksiz Kuru Üzüm Alımındaki Payı

Is yili	Bölge Rekoltesi (ton)	Birlik Alımı (ton)	Yüzde Payı
1997/98	233 000	63 324	27,18
1998/99	250 446	75 171	30,02
1999/00	214 000	58 099	27,15
2000/01	265 000	75 906	28,64
2001/02	226 000	44 857	19,84

TARIS Üzüm Tarım Satis Kooperatifleri Birliğinin aynı dönemde aldığı ürün miktarı incelendiğinde (Tablo 2) son bes yıl itibariyle bölge rekoltesinde yıllara göre % 10 ila % 25 arasında bir dalgalanma dikkati çekmektedir (Anonim, 2003). Üzüm Tarım Satis Kooperatifleri Birliğinin 2000 yılına kadar olan alımı % 27 ila % 30 civarında iken özellikle 2001/02 is yılında % 19,84'e gerilemiştir. Bunun nedeni olarak Üzüm Tarım Satis Kooperatifleri Birliğinin 8 numaranın altındaki kalitelerdeki üzümü 2000 yılında itibaren almama politikasıdır. İklim koşullarının da etkisi ile 2001/02 üretim sezonunda meydana gelen ürün kalitesindeki düşme sonucu Birlik alımlarında da düşme gözlenmiştir.

TARIS Üzüm Tarım Satis Kooperatifleri Birliğinde 2000 yılı sonrası personel hareketlerinde de önemli gelişmeler görülmektedir. Meydana gelen bu değişimin temel nedenlerinden birisi isten çıkartılacak personelin kıdem tazminatı vb. diğer yasal haklarının parasal bedelinin 4572 sayılı yasanın geçici 1. maddesinin (e) fıkrası gereğince Hazine tarafından üstlenilmesidir. Personel sayısındaki gelişmeler Tablo 3'te verilmistir (Anonim 2002; Anonim 2003).

Tablo 3: TARIS Üzüm Tarım Satis Kooperatifleri Birliği Personel Durumu

Birimler	Personel Sayısı		
	01.08.2000	31.07.2001	31.07.2002
Genel Müdürlük*	361	226	164
Bağlı İşyeri	53	37	37
Birim Kooperatifler	116	65	52
Toplam	530	328	253

*Genel müdürlük biriminde çalışan personel dört birlik adına çalışmakta olup, personel giderleri Birliklerin is hacimlerine göre paylaştırılmaktadır.

Tablo 3 incelendiğinde 2000-2002 yılları arasında TARIS Genel Müdürlüğü personel sayısında % 45'lik bir azalma olduğu dikkati çekmektedir. Bu azalma Üzüm Tarım Satis Kooperatifleri Birliğine bağlı işyeri ve birim kooperatiflerde de kendini göstermiş ve toplam azalma % 47.7 oranında gerçekleşmiştir.

Araştırma alanında Üzüm Tarım Satis Kooperatifleri Birliği ortagi üreticilerle yapılan anket çalışmasının değerlendirilmelerine göre; incelenen işletmelerde üreticilerin kooperatife ortak olma nedenlerinin başında yaklaşık % 59 ile kooperatifin ürünleri için güvenilir ve garanti bir alıcı olması ve ürünlerini kolay satma isteği gelmektedir. Bunu % 29 ile kooperatifin ortaklarına girdi ve kredi temin etmesi takip etmektedir (Tablo 4).

Tablo 4: Ortakların Kooperatife Ortak Olma Nedeni

Kooperatif Ortagi Olma Nedeni	Sayı	%
Girdi ve kredi temini	29	30,5
Ürünleri kolay satma	56	58,9
Hizmetlerden yararlanma	9	9,5
Diğer	1	1,1
Toplam	95	100,0

4572 sayılı kanuna göre Tarım Satis Kooperatiflerinin ortak sermayesi, ortagin kooperatife taahhüt etmiş olduğu ürün miktarının o yıla ait alım fiyatıyla çarpımından elde edilen tutarın % 30'u olarak hesaplanmaktadır. Ancak uygulamada ise % 3-7 arasında ürün bedelinden ortaklık sermayesi payı kesilmektedir. Araştırmada üzümde genelde uygulanan % 5 kesinti oranı dikkate alınarak üreticilerin, kooperatife ürün teslim ettiklerinde kooperatif tarafından yapılan sermaye payları kesintisi ile ilgili düşünceleri sorulduğunda, % 24.2'si bu kesintileri fazla bulduğunu beyan ederken % 31.6'si normal olarak değerlendirmiş, % 38.9'u ise, herhangi bir fikir beyan etmemiştir. Bu durum kooperatifçiliğin anlamının ortaklarca tam anlaşılamadığı şeklinde ifade edilebilir (Tablo 5).

Tablo 5: Üreticilerin Ortaklık Payı Hakkındaki Düşünceleri

Ortaklık Payı Kesintisi	Sayı	%
Fazla bulan	23	24,2
Normal bulan	30	31,6
Az bulan	1	1,1
Diger	4	4,2
Fikri yok	37	38,9
Toplam	95	100,0

Kooperatif ortaklarının 1999-2001 yılları itibarıyla ürün taahhütlerini yerine getirme durumu incelendiğinde, ortakların ortalama olarak % 50'sinin taahhütlerini yerine getirdiği, bu oranın 2000 yılından sonra artma eğilimi gösterdiği dikkati çekmektedir (Tablo 6).

Tablo 6: Ortakların Üç Yıl İtibarıyla Ürün Teslimatındaki Gelişmeler (%)

Ürün Teslimati	1999	2000	2001
Tamamı	46,3	50,5	56,8
Bir kısmı	49,5	46,3	37,9
Teslim etmeyen	4,2	3,2	5,3
Toplam	100,0	100,0	100,0

Kooperatiflere personel alınması hususunda ortakların % 58,9'u bu fonksiyonun Birlik Yönetimi tarafından yapılması gerektiğini savunmuştur. Ayrıca, % 14,7'si personel alımında devletin, % 12,6'sı da birim kooperatif müdürünün karar vermesini istemektedir. (Tablo 7). Ortakların % 95,8'i de kooperatif personelinin kendilerine karşı olan davranışlarından memnun olduklarını söylemişlerdir.

Tablo 7: Kooperatif Personelinin Atanması Hakkındaki Ortak Görüşü

Ortak Görüşü	(%)
Birlik Yönetim Kurulu	58,9
Devlet atamalı	14,7
Yerel Kooperatif Müdürü	12,6
Diger	10,5
Fikri yok	3,2
Toplam	100,0

Kooperatif ortaklarının sadece % 6,3'ü kooperatif ya da başka bir kuruluş tarafından organize edilen mesleki bir kursa katılmıştır. Aynı şekilde üreticilerin % 85,3'ü kooperatifçilik konusunda düzenlenecek bir kursa katılır mıydiniz sorusuna olumlu cevap vermiştir. Bu sonuçlar kooperatif ilkelerinden en önemlisi durumundaki "kooperatif eğitiminin geliştirilmesi" ilkesinin araştırma alanında tam olarak uygulanmadığı ortaya koymaktadır.

Kooperatif ortaklarının kooperatif-ortak ilişkileri bağlamında belirttikleri sorunların basında % 61 ile yeterli ve uygun şartlarda kredi ve finansman temin edememeleri gelmektedir. Ortakların % 24'ü bu konuda herhangi bir yorumda bulunmaz iken üçüncü sırada % 13,7 ile kooperatif yönetimiyle yaşanan sorunlar gelmektedir. Bu sorunların dışında sadece % 1,1 oranında yüksek faizden yakınma olmuştur. Bunun da nedeni kooperatifin pazarlama amaçlı çalışması ve ortaklarına kullandığı krediler için uyguladığı faiz

oranlarının nispeten uygun koşullarda olmasıdır (Tablo 8).

Tablo 8: Kooperatiflerin En Önemli Sorunları

Üretici Beyanı	(%)
Kredi ve finansman sorunu	61,0
Yönetim sorunu	13,7
Yüksek faiz	1,1
Fikri yok	24,2
Toplam	100,0

Ülkemizde uzun yıllardır bütçe açıklarının ana nedenlerinden birisi olarak gösterilen Tarım Satis Kooperatifleri Birlikleri kanalı ile yapılan destekleme alımları 1994 yılından itibaren kaldırılmıştır. Ancak Birliklerin bünye alımları için kullandıkları Devlet Fiyat İstikrar Fonu (DFIF) kredilerinin geri ödemesinde yaşanan bazı sorunlar da Tarım Satis Kooperatifleri Birliklerinde yeniden yapılanma sürecini hızlandırmış ve nihayet 16 Haziran 2000'de kabul edilen 4572 sayılı yasa ile dört yıl sürecek yeni bir dönem başlamıştır. Yeniden Yapılandırma çalışmaları Tarım Reformu Uygulama Projesi (ARIP) çerçevesinde uygulanmakta olup sonuçları henüz açıklanmamıştır. Yeniden Yapılandırma çalışmalarında temel hedef Tarım Satis Kooperatifleri Birliklerini piyasa koşulları ile rekabet edebilir sağlıklı bir yapıya kavuşturmak ve ortaklarına daha yararlı kuruluşlar haline dönüştürmek olarak özetlenebilir. Bu çerçevede yapılan ilk çalışma, Birliklerde istihdam fazlası durumundaki personelin iş akidlerini Dünya Bankasından sağlanan finansman desteği ile Birliklere yük getirmeden feshederek, devletçe üstlenilmesi olmuştur.

Nitekim çalışmada incelenen Üzüm Tarım Satis Kooperatifleri Birliğinde 2000 ile 2002 yılları arasında daimi personel sayısında % 47,7 oranında bir azalma meydana gelmiştir. Bu gelişme, personel harcamalarının azaltılması ve işgücü verimliliğinin artırılması açısından olumlu olarak değerlendirilebilir. Ayrıca, aynı dönemde ortak sayısında da bir azalma görülmektedir. Ortak sayısında azalmanın nedeni olarak faal olmayan ortakların ortaklıktan çıkarılmaları ve faal ortak sayısını belirleme yönünde yönetimin kararlı davranması olduğu söylenebilir.

Bunun yanı sıra aynı dönemde ortak ürün taahhüdünde bir azalış görülürken ortakların teslimat taahhüt oranlarında bir artış söz konusudur. Bu durumda TARIS Üzüm Tarım Satis Kooperatifleri Birliğinin ürün alım, işleme ve pazarlama stratejilerini daha sağlıklı uygulamasına bir zemin hazırlayabileceği söylenebilir.

Ortak-kooperatif ilişkileri değerlendirildiğinde ise; üreticilerin gerek bireysel girdi talebinde gerekse bireysel ürün arzında tek başlarına piyasada oluşan fiyata etki edemeyecekleri oligopson bir piyasada, kooperatifleşme yoluyla pazarlık güçlerini artırma avantajının farkında oldukları anlaşılmaktadır. Nitekim üreticilerin yaklaşık % 90'i kooperatife ortak olmalarında en önemli nedenin girdi temini ile ürünle-

rine alıcı garantisi bulma ve ürünlerini kolaylıkla satma olduğunu belirtmişlerdir.

Buna karşılık; üreticilerin kooperatife ürün teslim ettiklerinde yapılan sermaye payı kesintisi hakkında yaklaşık % 39'unun herhangi bir fikri olmadığı belirlenmiştir. Bu durum bir kooperatif kuruluşun çalışma mekanizmasının ortakların önemli bir bölümünce tam olarak anlaşılmadığı şeklinde ifade edilebilir.

Son üç yılda kooperatif ortagi üreticiler arasında ürününün tamamını kooperatife teslim edenlerin oranında bir artış gözlenirken, ortakların sadece % 57'si 2001 yılı itibarıyla ürünlerinin tamamını kooperatife teslim etmiştir. Söz konusu eğilim olumlu bir gelişme olarak değerlendirilirken diğer taraftan ortakların önemli bir bölümünün de ürünlerin bir kısmını veya tamamını piyasada oluşan geçici fiyat avantajlarına bağlı olarak aracı-tüccar veya ihracatçıya verdiği bilinmektedir. Bu itibarla, kooperatifin kendilerine ait bir kuruluş olduğu fikrinin ortakların tümü tarafından benimsenmediği ileri sürülebilir.

Bu hususu destekleyen bir diğer bulgu da ortakların sadece % 59'unun kooperatife personel alımının Birlik Yönetim Kurulu tarafından yapılmasını istemeleridir. Ayrıca, % 14,7'si personel alımında devletin, % 12,6'si de birim kooperatif müdürünün karar vermesini istemektedir. Bu durum da bir kooperatif kuruluşun niteliği hakkında ortakların zihinlerinin karışık olduğunu göstermektedir. Esasında bu karışıklıkta Tarım Satis Kooperatifleri Birliklerinin ürün alımlarında uzun yıllar bir kamu müdahale kuruluşu gibi görevlendirilmeleri ile idari ve finansman yönünden devlete bağımlı olmalarının da önemli bir katkısı olduğu reddedilemez.

Ayrıca araştırma alanından elde edilen bulgular ortakların büyük bir çoğunluğunun gerek kooperatifçilikle ilgili gerekse de mesleki bir kursa katılmadıklarını göstermektedir.

Kooperatif ortaklarının kooperatif-ortak ilişkileri bağlamında belirttikleri sorunların basında % 61 ile kooperatiften yeterli ve uygun şartlarda kredi ve finansman temin edememeleri gelmekte ve bunu % 13,7 ile kooperatif yönetimiyle yaşanan sorunlar izlemektedir. Ortaklar tarafından da ifade edilen Tarım Satis Kooperatifleri Birliklerinin genelde en önemli sorunu olan finansman konusu değerlendirildiğinde, ödenen sermayenin taahhüt edilen sermayeye oranının % 30 civarında olduğu bilinmektedir. Bu durumda da Üzüm Tarım Satis Kooperatifleri Birliğinin de diğer Birlikler gibi dış finansman kullanmadan faaliyetlerini sürdürmesi mümkün görülmemektedir. Bu nedenle Tarım Satis Kooperatifleri Birliklerinin ve diğer kooperatif organizasyonların derhal bir araya gelip finansman sorununu nasıl çözeceklerini tartışmaları gerekir. Bu konuda yapılacak en önemli girişim belirli bir süre devletin yönetiminde olacak bir Kooperatifler Bankasının kurulmasıdır. Ülkemizde bankacılık sektöründe son yıllarda görülen krizler sonucu bu öneriye bazı

kesimler sıcak bakmayabilir. Ancak tam üye olmak amacıyla uyum çalışmalarını hızlandırdığımız AB ülkelerinde tarım sektörü, özel fonların yani sira kooperatifler bankaları ile de ciddi şekilde desteklenmektedir.

Yeniden yapılanma sürecindeki TARIS Üzüm Tarım Satis Kooperatifleri Birliğinde personel istihdamı ve ürün taahhüt teslimatında olumlu gelişmeler gerçekleştiği söylenebilir. Ancak kooperatiflerin finansman sorunlarının kalıcı olarak çözümlenmesi ve kooperatif ortaklarının hem kooperatifçilik bilinci ve hem de mesleki yönden düzenli ve sürekli bir eğitim sürecine dahil olmaları tamamlayıcı bir özellik arz edebilecek ve yeniden yapılanma sürecinden beklenen faydaları artırabilecektir.

KAYNAKLAR

- Anonim, 2002. TARIS Üzüm Tarım Satis Kooperatifleri Birliği 2000/2001 Faaliyet Raporu, İzmir.
- Anonim, 2003. TARIS Üzüm Tarım Satis Kooperatifleri Birliği 2001/2002 Faaliyet Raporu, İzmir.
- Çağlayan, L., 1989. İstatistik Analiz. Ders Notları. E.Ü. Ziraat Fakültesi, Bornova (basılmamış).
- Çoban, H., Kara, S., ve Kismali, I., 2001. "Alaşehir ve Buldan İlçelerinde Mevcut Bağ İşletmelerinin Yapısının Belirlenmesi Üzerinde Bir Araştırma" E.Ü. Ziraat Fakültesi Dergisi. 38(1):17-24.
- Demirci, R., 1991. "Tarım Satis Kooperatiflerinde Pazarlama Üzerine Düşünceler" Karınca. 657 (Eylül 1991):3-7.
- Koçtürk, O. M., 1997. "Çekirdeksiz Kuru Üzümde Destekleme Kredilendirme ve Pazarlamada Karşılıklı Sorunlar", Ege Bölgesinde Çekirdeksiz Kuru Üzümün Bugünkü Durumu, Geleceği, Sorunları ve Çözüm Önerileri Paneli, Ege Tarımsal Araştırma Enstitüsü yayını, Menemen.
- Oyan, O., 1996. Türkiye Milli Kooperatifler Birliği tarafından düzenlenen, "Kooperatiflerin Güncel Sorunları ve Çözüm Önerileri" panelinde yaptığı konuşma, Ankara, 7 Mart 1996.
- TARIS Genel Müdürü ve Yönetim Kurulları Başkanı Prof. Dr. Oguz Oyan'ın TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası tarafından düzenlenen, "Tarımsal Destekleme Politikaları: Sorunlar-Çözümler" konulu sempozyumunda yaptığı konuşma, Ankara, 13-15 Ocak 1993.
- T.C. Resmi Gazete, 16.06.2000 tarih ve 24081 sayı, Ankara.
- http://www.taris.com.tr/t_index_t.asp